

Rozeznáte od sebe čilimník, kručinku a jim příbuzné rody?

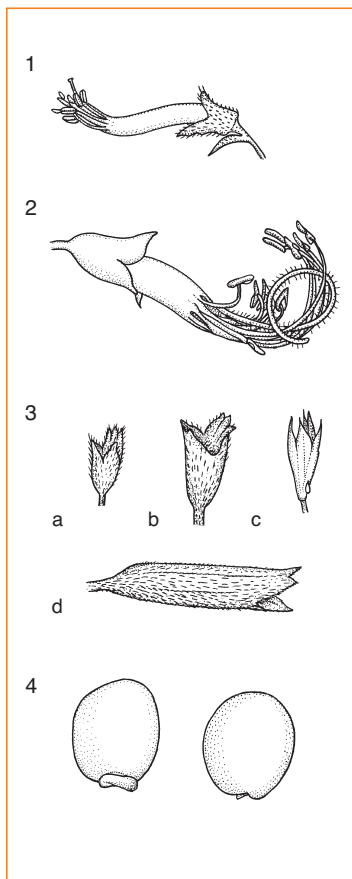
Anna Skalická

Dávno již minula doba, kdy C. Linné řadil dřeviny čilimník, čilimníkovec, kručinku, kručinkovec nebo kručinečku pouze do dvou rodů: čilimník (*Cytisus*) a kručinka (*Genista*). Pozdější pokračovatelé však poznali, že některé druhy těchto rodů jsou od sebe dosti odlišné a že by se mohly oddělit a zařadit do rodů samostatných. A tak se kromě dvou zmíněných objevily další rody: kručinkovec (*Coroibamnus*),

čilimníkovec (*Lembotropis*), kručinečka (*Genistella*) a janovec (*Sarothamnus*). Ještě sem patří i rod *Chamaecytisus*, u nás zastoupený několika druhy, pro něž se však nyní používá opět jméno čilimník. Poněvadž všichni zástupci uvedených rodů mají primárně žluté květy, jednoduché nebo trojčetné listy a rovné plody — lusky, bývají si mnohdy podobní a tudíž jsou i zaměňováni. Mezi čilimníky se dříve řadil

Tab. Diakritické znaky jednotlivých rodů (viz též obr. vpravo dole)

rod	listy	kalich	strofiola (výrůstek na semeni)
čilimník (<i>Cytisus</i>)	trojčetné	krátce zvonkovitý	ano
čilimník (<i>Chamaecytisus</i>)	trojčetné	dlouze trubkovitý s krátkými zuby	ano
čilimníkovec (<i>Lembotropis</i>)	trojčetné	krátce zvonkovitý	chybí
kručinkovec (<i>Coroibamnus</i>)	jednoduché	zvonkovitý s krátkými zuby	ano
kručinka (<i>Genista</i>)	jednoduché	zvonkovitý s hluboce zařezanými zuby	chybí
kručinečka (<i>Genistella</i>)	jednoduché	dlouze zvonkovitý s hlubokými zuby	chybí

i štědřenec, který však již v r. 1787 Medicus přesunul do r. *Laburnum* a použil pro tento svůj nový rod Linnéovo druhové jméno (*Cytisus laburnum* L.). Protože jsou však štědřence, a to jak u nás často pěstovaný štědřenec odvislý (*L. anagyroides*), tak vzácnější š. alpský (*L. alpinum*) vysokými keři dosahujícími výšky 10–13 m, nehrozí záměna s našimi drobnějšími čilimníky. Kromě toho se štědřence liší typickými převislými hrozny květů, které mohou u štědřence alpského dosáhnout až 40 cm délky.

Jakých znaků se využívá k odlišení čilimníků a jejich příbuzných?

Většinou jde o drobné keře, takže výška nebývá vhodným rozlišovacím znakem (kromě již zmiňovaného štědřence). Ale důležité je všimnout si větví, zda jsou oblé či žebnaté nebo dokonce křídlaté. Zpravidla jsou oblé, pouze janovec má větve hranaté, křídlaté najdeme zase pouze u kručinečky. Rovněž tvar chlupů (trichomů) vyrůstajících na větvích a převážně na listech pomáhá při určování. Vždy jsou přítomny jednoduché jednoramenné trichomy, pouze čilimníkovec (*Lembotropis*) má chlupy dvouramenné.

Neobyčejně důležitým a charakteristickým znakem je typ listů. Jednoduché listy jsou význačné pro druhy rodu kručinka, jim podobný kručinkovec a konečně pro kručinečku. Jednoduché listy má též vítečník sítinovitý (*Spartium junceum*), který dost připomíná janovec a je znám ze Středozezemí, kde se hojně vyskytuje na travnatých svazích, skalách nebo se často vysazuje podél silnic. Zde se jím však zabývat nebudeme, protože jeho české jméno vítečník je zcela odlišné od všech čilimníků či kručinek. Podobně je to i s janovcem, který podle některých autorů stále patří mezi čilimníky. Ovšem řazení do samostatného r. *Sarothamnus* je opodstatněné, rodové jméno janovec nám nedělá mezi kručinkami potíže. Trojčetnými listy se vyznačují čilimníky, čilimníkovec a štědřenec.

Při determinaci výše uvedených rodů se dále využívá rozdílné stavby kalichů (viz obr.). Ty mohou být např. krátce zvonkovité s málo zřetelnými zuby, jako mají druhy r. kručinkovec, dále se zuby hluboce zařezávanými — což je typické pro kručinku, nebo jsou kalichy dlouze trubkovité, jimiž se zřetelně odlišují všechny naše druhy r. *Chamaecytisus*.

Ale i na nejnápadnějším korunním lístku — pavěze můžeme najít odlišovací znak. Občas zdůrazňovaná barevná skvrna na bázi pavězy některých čilimníků není příliš stálá, proto ji nelze dobře použít. Naprosto neomylné je ale odění tvořené hustými přitisklými chlupy na svrchní straně pavězy u kručinky chlupaté (*Genista pilosa*), zatímco velmi podobný kručinkovec poléhavý (*Coroibamnus procumbens*) má pavězu lysou.

Jediný druh rodu kručinečka křídlatá (*Genistella sagittalis*), vlevo ♦ Pěrovky určovacími znaky, vpravo: 1 — čilimníkovec (*Lembotropis*), kalich s listencem, tyčinkami a pestíkem; 2 — janovec (*Sarothamnus*), kalich s tyčinkami a svinutou čnělkou; 3 — kalichy: a) kručinkovec (*Coroibamnus*), b) kručinečka, c) kručinka (*Genista*), d) čilimník (*Chamaecytisus*); 4 — vlevo semeno s výrůstkem — strofiolou (čilimník) a vpravo bez strofioly (kručinka). Podle Květeny ČR kreslila M. Chumchalová

Čilimník časný (*Cytisus* × *praecox*) je v ČR vysazovaný pro svou nenáročnost a velké množství květů, nahoře vlevo ♦ Nahoře vpravo janovec metlatý (*Sarothamnus scoparius*), který často tvoří husté porosty na okrajích lesů ♦ Čilimníkovec černající (*Lembotropis nigricans*) se vzpřímenými hroznými květy, dole vlevo ♦ Čilimník nízký (*Chamaecytisus supinus*) má v létě na koncích letorostů hlávkovitá květenství a později rovné vícesemenné lusky (vpravo dole). Snímky V. Zeleného

K odlišení některých rodů lze využít i výrůstků na semeni — strofiol. Zřetelně vyvinutá strofiola je u čilimníku, kručinkovce (a janovce), zatímco u kručinky, kručinečky a čilimníkovec chybí. Pro přehlednost je uvedena tabulka s některými diakritickými znaky.

Kde naše dřeviny najdeme?

Ve volné přírodě patří čilimníky mezi vzácnější, většinou teplomilné rostliny. U některých druhů probíhá územím ČR severní hranice jejich rozšíření. V nejteplejší pahorkatině jižní Moravy najdeme čilimník rakouský (*Chamaecytisus austriacus*) a č. bílý (*C. albus*). Za poměrně častý lze označit čilimníkovec černající (*Lembotropis nigricans*) rostoucí v nižších a středních polohách našeho území, kde bývá v lesních lemech, na kamenitých a skalnatých svazích, okrajích lomů nebo podél cest i železnic. Z kručinek je dosti hojná kručinka německá (*Genista germanica*) vyskytu-

jící se v borových lesích, doubravách, na pastvinách, vřesovištích, na půdách kyselých. Kručinka barvířská (*G. tinctoria*) patří k druhům u nás hojným. Nejvzácnější je kručinka chlupatá (*G. pilosa*) rostoucí na jihozápadě a jihu Moravy. V Čechách se vyskytuje zřejmě pouze zplanělá. Kručinkovec je zde zastoupen pouze jediným druhem, a to kručinkovcem poléhavým (*Corothisamnus procumbens*) rostoucím v nejteplejších oblastech Moravy. Rod kručinečka reprezentuje jediný druh — kručinečka křídlatá (*Genistella sagittalis*). Rozšíření tohoto druhu je u nás ostrůvkovitě a často není zřejmé, zda jde o výskyt přirozený nebo o druhotné stanoviště (viz obr.).

Čilimníky a jim příbuzné rostliny (všechny patří do čel. bobovitých — *Fabaceae*) jsou dekorativními dřevinami, a proto bývají pěstovány i v zahradách. Tak např. čilimník nízký (*Chamaecytisus supinus*) se vyznačuje vzpřímenými letorosty, v létě zakončenými strobouly žlutých květů, dosti podobný čilimník bílý (*C. albus*) má květy bílé. Pro své karmínově růžové květy bývá oblíben čilimník nachový (*C. purpureus*). V současné době se hojněji vysazuje jako okrasný keř čilimník časný (*Cytisus* × *praecox*). Typické jsou jeho mírně převislé metlaté větve, s množstvím bělavých až sivoře žlutých květů. U některých kultivarů, jako např. 'Hollandia', jsou purpurové, naproti tomu 'Allgold' má korunní listy čistě žluté, sněhově bílé jsou u 'Schneewwitje'. Ve skalkách se dosti často uplatňuje kručinka chlupatá nebo rychle se rozrůstající kručinečka křídlatá.

Bohatost češtiny

Z výše uvedených řádků je patrné, že si český jazyk uměl poradit s označením rodů z okruhu r. *Cytisus* a *Genista*. Nevím, kolik jazyků je tak pružných, aby dovedly různými zdobnělinami, příponami nebo drobnými obměnami vytvořit nová jména rostlin tak, aby ukázala i na jejich příbuznost. A tak se v českém botanickém názvosloví objevilo jméno čilimníkovec pro druhy s trojčetnými listy — tak jako je tomu u čilimníků, druhy s listy jednoduchými upomínajícími na kručinky zase kručinkovec. Aby toho nebylo málo, přibýlo ještě další jméno kručinečka.

Bohatost češtiny se projevuje obdobně i u jiných skupin rostlin, např. u hořců, kde nalezneme ještě hořeček, modrohořec nebo hořepečník, podobně u slézu, kde máme ještě slézovku, slézovec či slézovník nebo z okruhu zvonku zvonečník, zvoněnku, zvonovec nebo zvonkovec. Je proto škoda nastavovat český jazyk různými cizími novotvary, což se v současné době běžně děje.